

5. Загальна декларація прав людини : Прийнята та проголошена в резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

6. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_535

7. Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти від 14 грудня 1960 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_174

8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права ООН від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042

9. Конвенція ЮНЕСКО про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та учбових ступенів у державах регіону Європи від 21 грудня 1979 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_261

10. Мищак І. М. Нормотворча діяльність ООН щодо забезпечення права людини на освіту та імплементація цих норм в Україні / І. М. Мищак // Правничий часопис Донецького університету. – 2013. – № 2. – С. 164 – 172.

11. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021

12. Bergström Y. The Universal Right to Education: Freedom, Equality and Fraternity / Y. Bergström // Studies in Philosophy and Education. – 2010. – № 29. – P. 167 – 182.

13. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07 грудня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_524

14. Павлюх О. А. Право на освіту: міжнародний та національний вимір (в контексті аналізу міжнародних договорів та національних нормативно-правових актів) / О. А. Павлюх, Н. В. Василенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право / гол. ред. Ю. М. Бисага. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Вип. 24. – Т. 4. – С. 174 – 177.

**Пасічник Ярослав Сергійович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Хмельницького інституту соціальних технологій.*

Стаття надійшла до редакції 13 жовтня 2017 р.

УДК 341.171

Людмила Фалалєєва *

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НІЦЬКОГО ДОГОВОРУ ТА ХАРТІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРО ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА

У статті проаналізовано сутнісні аспекти та еволюційний розвиток положень Ніццького договору 2001 р. – ревізійного акта, що зберігає історичне значення як унікальний міжнародний договір інтеграційного типу, який удосконалив правові засади регулювання функціонування Європейського Союзу та його інституцій, підготувавши інтеграційне об'єднання до безпрецедентно масштабного розширення в історії створення Об'єднаної Європи. Висвітлено особливості Хартії Європейського Союзу про основоположні права 2000 р. як політичної декларації та адаптованої редакції Хартії Європейського Союзу про основоположні права 2007 р., наділеної юридично обов'язковою силою, які стали важливими чинниками розбудови європейської інтеграції, становлення та розвитку системи захисту прав людини в Європейському Союзі. Розкрито концептуальні засади зазначених актів, що сприяють усвідомленню логіки еволюції інтеграційного об'єднання та сформованого в його рамках автономного наднаціонального правопорядку.

Ключові слова: ЄС, установчі договори, Хартія Європейського Союзу про основоположні права, інституційний механізм, основоположні права.

Фалалеева Л. Г. Концептуальные основы Ницкого договора и Хартии Европейского Союза об основополагающих правах.

В статье проанализированы сущностные характеристики и эволюционное развитие положений Ницкого договора 2001 г. – ревизионного акта, который сохраняет историческое значение как уникальный международный договор интеграционного типа, усовершенствовавший правовые основы регулирования функционирования Европейского Союза и его институций, подготовив интеграционное объединение к беспрецедентно масштабному расширению в истории создания Объединенной Европы. Освещены особенности Хартии Европейского Союза об основополагающих правах 2000 г. (политическая декларация) и адаптированной редакции Хартии Европейского Союза об основополагающих правах 2007 г. (имеет юридически обязательную силу), которые стали важными инструментами развития европейской интеграции, становления и развития системы защиты прав человека в Европейском Союзе. Раскрыты концептуальные основы указанных актов, позволяющих понять логику эволюции интеграционного объединения и сформировавшегося в его рамках автономного наднационального правопорядка.

Ключевые слова: ЕС, учредительные договоры, Хартия Европейского Союза об основополагающих правах, институциональный механизм, основополагающие права.

Falalieieva L. G. Conceptual Foundations of the Treaty of Nice and the Charter of Fundamental Rights of the European Union.

The article analyzes the essential aspects and evolutionary development of the provisions of the Nice Treaty 2001 – a revisionary act that retains its historic significance as a unique international treaty of integration type, which has improved the legal framework for regulating the functioning of the EU and its institutions, by preparing the integration association for an unprecedented massive expansion in the history of creation of the United Europe. It highlights the features of the Charter of Fundamental Rights of the European Union 2000 as a political declaration and an adapted version of the Charter of Fundamental Rights of the European Union 2007, which were legally binding force, became important factors in the development of European integration, the establishment and development of a system of protection of human rights in the EU. The conceptual foundations of the mentioned acts, which promote awareness of the logic of the evolution of the integration association and formed within it autonomous supranational law and order, are revealed.

Keywords: EU, founding treaties, Charter of Fundamental Rights of the European Union, institutional mechanism, fundamental rights.

Ніццький договір про внесення змін і доповнень до Договору про Європейський Союз, договорів про заснування європейських співтовариств та деяких пов'язаних з ними актів (2001/C80/01) (далі – Ніццький договір 2001 р.) є консолідованою редакцією установчих договорів європейських співтовариств (Паризького договору 1951 р.; Римських договорів 1957 р.) та Європейського Союзу (далі – ЄС, Маастрихтського договору 1992 р.), унікальним міжнародним договором інтеграційного типу, другим ревізійним договором (після Амстердамського 1997 р.), укладеним з метою підготовки ЄС до найбільш масштабного розширення в його історії. Договір підписаний 26 лютого 2001 р. на черговому саміті Європейської Ради у м. Ніцца (Франція) та набув чинності 1 лютого 2003 р. після ратифікації усіма державами-членами згідно їхніх конституційних вимог.

Прагнучи зберегти ЄС злагоджено та ефективно діючим у нових умовах і завершити розпочатий Амстердамським договором 1997 р. процес підготовки інституцій ЄС до функціонування у розширеному ЄС, на Ніццькому саміті Європейської Ради 7–11 грудня 2000 р. було досягнуто згоди щодо перегляду установчих договорів з метою забезпечення дієвості інституційної моделі ЄС, з огляду на перспективи розширення інтеграційного об'єднання [1, с. 133] у спосіб прийняття держав Центральної і Східної Європи, Середземномор'я і Балтії, майже подвоєння (з 15 до 27) його складу. Міжурядова конференція, що розпочалася 14 лютого 2000 р., незважаючи на складність переговорного процесу, завершилася підписанням 26 лютого 2001 р. главами держав /

урядів держав-членів ЄС Ніццького договору 2001 р., критерієм результативності якого вважалася наявність транспарентності та ефективності розширеного ЄС. «Нагальна мета – гарантувати функціонування Союзу після розширення» [2, с. 61] актуалізувала необхідність удосконалення правових засад регулювання організації та діяльності інституцій [див. 3, с. 112–189], далекоюсяжне реформування інституційного механізму ЄС.

Ніццький договір 2001 р. – порівняно невеликий за обсягом акт, що складається з преамбули та двох частин, які містять тринадцять статей. Частина 1 «Суттєві зміни та доповнення» (ст.ст. 1–6) поєднує зміни та доповнення до: Договору про Європейський Союз (далі – ДЄС; ст. 1); Договору про заснування Європейського Співтовариства (ст. 2); Договору про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (далі – Договір про заснування Євроатома; ст. 3); Договору про заснування Європейського об'єднання з вугілля та сталі (далі – Договір про заснування ЄОВС; ст. 4); а також до Протоколу Статуту Європейської системи центральних банків та Європейського Центрального Банку (ст. 5); до Протоколу про привілеї та недоторканність посадових осіб у європейських (ст. 6). З набуттям чинності Ніццьким договором 2001 р., ці зміни та доповнення були інкорпоровані до текстів відповідних установчих договорів. Частина 2 Ніццького договору 2001 р. «Перехідні та заключні положення» (ст.ст. 7–13) містить протокольні, що визначають порядок набуття ним чинності, та перехідні положення. Складовою Ніццького договору 2001 р. є чотири протоколи.

Інституційні зміни, закріплені у Ніццькому договорі 2001 р., спрямовані на збереження дієвості інституційної системи ЄС та солідарності його держав-членів після розширення, втім процес ратифікації був не менш складним за переговорний. Так, в Ірландії проведено повторний референдум, позаяк на тому, що йому передувало, відхилено ратифікацію Ніццького договору 2001 р., а в Бельгії, Греції, Італії, Швеції ратифікаційна процедура тривалий час не ініціювалася. Виважений підхід держав-членів пояснюється усвідомленням, що розширення ЄС вплине на кожен з них у багатьох сферах, передусім стосовно прийняття та виконання рішень інтеграційного об'єднання. Зрештою, розширення складу – це не лише необхідність вироблення нових моделей успішного поєднання значного територіального охоплення та ефективно діючого інституційного механізму, а й нові додаткові можливості для проведення узгодженого курсу ЄС на більшій частині європейського континенту.

Ніццький договір 2001 р. закріпив компроміс щодо: кількісних параметрів Європейського Парламенту (далі – Європарламент), чисельний склад якого не перевищуватиме 732 членів (ч. 2 ст. 189 Договору про заснування Європейського Співтовариства; ч. 2 ст. 107 Договору про заснування Євроатома; ч. 2 ст. 20 Договору про заснування ЄОВС у редакції Ніццького договору 2001 р., але на практиці ця вимога не була дотримана), розподілу місць у Європарламенті, формування та складу Європейської Комісії (далі – Єврокомісія; з 1 січня 2005 р. донині діє принцип «одна держава-член – один єврокомісар»), суттєвого розширення повноважень Президента Єврокомісії (ст. 217 Договору про заснування Європейського Співтовариства, ст. 130 Договору про заснування Євроатома, ст. 11 Договору про заснування ЄОВС у редакції Ніццького договору 2001 р.) для ефективного керівництва нею. Згідно ст. 4 Протоколу про розширення ЄС, що додається до Ніццького договору 2001 р., зі зростанням кількості держав-членів до 27 включно, ч. 1 ст. 213 Договору про заснування Європейського Співтовариства та ч. 1 ст. 126 Договору про заснування Євроатома діятимуть у редакції, яка, серед іншого, встановлює, що чисельність Єврокомісії має бути меншою кількості держав-членів, відтак набуде чинності система ротації, процедура якої базується на принципі рівності, акти стосовно неї прийматимуться Радою ЄС, що діятиме одноставно (на практиці ця норма не застосовувалася). Президент Єврокомісії та інші її члени єдиним списком схвалюватимуться Європарламентом, а після цього призначатимуться Радою ЄС, яка діятиме кваліфікованою більшістю (абз. 3 ч. 2 ст. 214 Договору про заснування Європейського Співтовариства; ч. 2 ст. 127 Договору про заснування Євроатома; ч. 2 ст. 10 Договору про заснування ЄОВС у редакції Ніццького договору 2001 р.).

Зведено до абсолютного мінімуму рішення, що вимагають одноставності. Перерозподілено зважені голоси (збільшено квоти для всіх держав-членів та розподілено

відповідно до демографічної ваги кожної з них: Велика Британія, Італія, Німеччина, Франція – по 29 кожна; Іспанія та Польща – по 27 кожна; Румунія – 14; Нідерланди – 13 і т. д., хоча не обійшлося й без політичних компромісів) під час голосування у Раді ЄС кваліфікованою більшістю, яка ґрунтується на прийнятті рішень, що мають підтримку більшості держав-членів, які представляють більшість населення ЄС (цей підхід, за спрощення процедури, послідовно підтверджено Лісабонським договором 2007 р.). Водночас відбулося подальше розширення сфер застосування кваліфікованої більшості. Як наслідок, держави-члени вважають політично важкою втрату права вето у деяких вразливих сферах, таких як соціальна політика, право на притулок, спільна торговельна політика, оподаткування, навіть якщо це стосується лише технічних змін [2, с. 62]. Примітно, що міжнародно-правові зобов'язання, взяті державами-членами у рамках ЄС, суттєво позначилися на становленні та еволюції правових засад регулювання відповідних суспільних, у т. ч. торговельних, відносин у них, зокрема, в Німеччині, реформаторський досвід якої, включаючи сферу зобов'язального права, доцільно було б урахувати Україні в процесі оновлення вітчизняного законодавства [4, с. 254–255].

Ніццький договір 2001 р. передбачив докорінну реформу Суду європейських співтовариств (Лісабонським договором 2007 його перейменовано на Суд Європейського Союзу) і заснування, на його основі, трьохланкової судової системи ЄС [5, с. 237]. Зміни спрямовані на розвантаження, підвищення ефективності Суду, зі структури якого було виокремлено Суд першої інстанції, що набув статусу самостійного судового органу [6, с. 47], а також уможлилювалося створення Радою ЄС спеціалізованих судових палат, з відповідним обсягом юрисдикції, для розгляду в першій інстанції певних видів справ у спеціальних сферах (ст. 225а Договору про заснування Європейського Співтовариства; ст. 140b Договору про заснування Євроатома; ст. 32e Договору про заснування ЄОВС, додані Ніццьким договором 2001 р.). Перерозподілено юрисдикцію між Судом та Судом першої інстанції (останній наділений новими прерогативами). Встановлювалося, що кожний з них у межах своєї юрисдикції має забезпечувати дотримання права при тлумаченні та застосуванні положень установчих договорів (ст. 220 Договору про заснування Європейського Співтовариства; ст. 136 Договору про заснування Євроатома; ст. 31 Договору про заснування ЄОВС у редакції Ніццького договору 2001 р.). Ч. 1 ст. 225 Договору про заснування Європейського Співтовариства; ч. 1 ст. 140a Договору про заснування Євроатома; ч. 1 ст. 32d Договору про заснування ЄОВС у редакції Ніццького договору 2001 р. визначають юрисдикцію Суду першої інстанції, у т. ч. розглядати та виносити рішення у судових справах першої інстанції, а рішення, винесені ним, згідно вказаних норм установчих договорів, можуть підлягати апеляції до Суду лише з питань права за умов і у межах, встановлених його Статутом.

ДЄС у редакції Амстердамського договору 1997 р. передбачав можливість тіснішого співробітництва держав-членів у рамках єдиної інституційної системи ЄС (Розділ VII «Положення про тісніше співробітництво»), умови якого звужували сферу практичного застосування цього механізму, що має бути відкритим для всіх держав-членів (п. g ст. 43 ДЄС у редакції Амстердамського договору 1997 р.; ст. 43b ДЄС, додана Ніццьким договором 2001 р.), які виявлять бажання створювати «більш тісний союз» (*ever closer union*), використовуючи інституції, процедури та механізми ЄС і Європейського Співтовариства (його правонаступником з 2009 р. є ЄС). Ніццьким договором 2001 р. Розділ VII перейменовано на «Положення про розширене співробітництво», що влучно передає його сутність. З метою оптимізації розширеного співробітництва, Ніццький договір 2001 р. позбавив кожну державу-члена права накладати вето (абз. 2 ч. 2 ст. 40 ДЄС та абз. 2 ч. 2 ст. 11 Договору про заснування Європейського Співтовариства у редакції Амстердамського договору 1997 р.) на запровадження розширеного співробітництва між окремими зацікавленими державами, що бажають «йти далі решти» в інтеграційному поступі. У такий спосіб усунено суттєву перешкоду реалізації розширеного співробітництва з питань, що підлягають регулюванню Договору про заснування Європейського Співтовариства або Розділу VI ДЄС «Положення про співробітництво у сфері охорони порядку та судочинства

у кримінальних справах». Примітно, що розширене співробітництво має включати як мінімум вісім держав-членів (п. g ст. 43 ДЄС у редакції Ніццького договору 2001 р.), а не поширюватися принаймні на більшість з них, як це було встановлено п. d ст. 43 ДЄС у редакції Амстердамського договору 1997 р., хоча на той час саме вісім держав-членів становили більшість. Розширене співробітництво може використовуватися лише як крайній засіб, коли Радою ЄС визначено, що його цілі не можуть бути досягнуті протягом розумного періоду часу шляхом застосування відповідних положень установчих договорів (ст. 43а ДЄС, додана Ніццьким договором 2001 р.). Приймаючи акти і рішення, необхідні для забезпечення розширеного співробітництва, які, між іншим, не становлять частину *acquis* ЄС [див. 7, с. 118–120], всі члени Ради ЄС можуть брати участь в обговоренні, втім лише представники держав-членів, що є учасниками такого співробітництва, мають право брати участь у прийнятті рішень (ч. 1 ст. 44 ДЄС у редакції Ніццького договору 2001 р.).

Концепція розширеного співробітництва була поширена Ніццьким договором 2001 р. на Спільну зовнішню та безпекову політику (*Common Foreign and Security Policy*) ЄС, крім її військових та оборонних аспектів (ст. 27b ДЄС у редакції Ніццького договору 2001 р.), але не застосована на практиці. Понад те, ст. 17 ДЄС у редакції Ніццького договору 2001 р. визначає, що реалізація Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС включає «поступальне формування» спільної оборонної політики, на відміну від положень цієї статті у редакції Амстердамського договору 1997 р., згідно з якими Спільна зовнішня та безпекова політика включає «можливе започаткування у найближчому майбутньому» спільної оборонної політики ЄС.

У ч. 2 ст. 6 ДЄС у редакції Амстердамського договору 1997 р. встановлено, що ЄС має поважати права і свободи людини, як вони гарантовані Європейською Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція 1950 р.), укладеною у рамках Ради Європи, а також ч. 2 ст. 7 уповноважено Раду ЄС вдаватися до санкцій проти держави-члена за виявлені грубі та системні порушення закріплених у ч. 1 ст. 6 принципів демократії, верховенства права, поваги основоположних прав, після звернення до уряду відповідної держави щодо подання міркувань з цього приводу (ч. 1 ст. 7). Примітно, що не було передбачено механізму запобігання таким порушенням. ДЄС у редакції Ніццького договору 2001 р. надано право Раді ЄС, яка діє більшістю у 4/5 від своїх членів (не беручи до уваги голос представника уряду відповідної держави-члена), після отримання згоди Європарламенту (діє більшістю у 2/3 поданих голосів, що складають більшість його членів, ч. 6 ст. 7), а також заслухавши відповідну державу-члена, прийняти рішення про наявність реальної загрози вчинення грубого та системного порушення принципів, закріплених у ч. 1 ст. 6, державою-членом і направити їй рекомендації. Право ініціювати таке рішення має третина держав-членів, Європарламент або Єврокомісія (ч. 1 ст. 7 ДЄС у редакції Ніццького договору 2001 р.).

Враховуючи, що захист основоположних прав мав критично важливе значення як внутрішньо притаманний еволюції автономного наднаціонального правопорядку [8, с. 104], згідно висновків Європейської Ради у Кельні (Німеччина), 7 грудня 2000 р. у Ніцці Європарламентом, Радою ЄС та Єврокомісією було урочисто проголошено Хартію Європейського Союзу про основоположні права (*Charter of Fundamental Rights of the European Union*; далі – Хартія 2000 р.) у формі політичної декларації з перспективою надання їй вищої юридичної сили у правовій системі ЄС, наприклад, у спосіб інкорпорації її у текст установчих договорів Ніццьким договором 2001 р. (проте практика пішла іншим шляхом). Принагідно зауважимо, що текст Хартії 2000 р. підготував спеціальний тимчасовий орган – Конвент, до складу якого увійшли представники законодавчих та виконавчих органів держав-членів, а також інституцій ЄС. Основоположні права, закріплені у Хартії 2000 р., перші в історії ЄС, корелюються з визнаними Конвенцією 1950 р., а також базуються на конституційних традиціях держав-членів. Хартія 2000 р. вирізняється нестандартною моделлю класифікації основоположних прав, в основу якої покладено спільні цінності, які вони уособлюють і захищають, передусім, цінності людської гідності, свободи, рівності та солідарності.

Реформи мали кардинальний, прогресивний, однак обережний і не завжди послідовний характер, що пояснюється розмаїттям підходів до очікуваних від них результатів. Попри

позитиви, Ніццький договір 2001 р. мав низку недоліків, усунення яких мало стати метою наступної Міжурядової конференції в 2004 р. Зокрема, під час підписання Ніццького договору 2001 р. держави-члени відмовилися інкорпорувати Хартію 2000 р. до тексту установчих договорів ЄС, складна і малозрозуміла громадянам опорна структура ЄС (*EU pillar structure*), запроваджена ДЄС, залишалася нескасованою. У Декларації (№ 23) про майбутнє Союзу 2001 р., яка не мала юридично обов'язкової сили, вказано, що під час засідання Європейської Ради у Лаекені (м. Брюссель, Бельгія) у грудні 2001 р. має бути ухвалено декларацію, в якій міститимуться конкретні ініціативи щодо продовження реформування ЄС, що стосуватимуться таких питань: запровадження більш чіткого розмежування повноважень і відповідальності між ЄС та його державами-членами за дотримання принципу субсидіарності; визначення статусу Хартії 2000 р. у правопорядку ЄС; спрощення тексту установчих договорів без зміни їхньої суті; підвищення ролі національних парламентів у інтеграційній архітектурі ЄС тощо. Наведений перелік не є вичерпним і містить лише ті положення, які не викликали суттєвих заперечень держав-членів та могли стати основою для обговорення на Міжурядовій конференції у 2004 р. майбутнього ЄС.

Примітно, що підходи до захисту основоположних прав, закріплені у Хартії 2000 р., підтверджено з прийняттям 12 грудня 2007 р. у Страсбурзі адаптованої редакції Хартії Європейського Союзу про основоположні права [9] (далі – Хартія 2007 р.), яка теж не була інкорпорована до тексту установчих договорів [10], але має з ними однакову юридичну силу, залишаючись формально самостійним джерелом первинного права ЄС [11, с. 37]. Поза сумнівом, Хартія 2007 р. «довершила європейський публічний порядок, невід'ємною складовою якого є основоположні права» [12, с. 76]. У цьому контексті А. Гамуляк слушно підкреслює, що «завдяки Хартії проект європейської інтеграції увійшов у нову стадію й отримав нове бачення» [13, с. 14].

З укладенням 13 грудня 2007 р. Лісабонського договору 2007 р., який, як і Хартія 2007 р., набув чинності 1 грудня 2009 р., посилюється увага ЄС до проблеми захисту основоположних прав. Ст. 6 ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р. визначає трьохкомпонентну архітектуру системи захисту прав людини в ЄС: Хартія 2007, що має юридично обов'язкову силу на рівні установчих договорів, є джерелом первинного права ЄС, однак не може бути підставою для розширення компетенції ЄС, передбаченої установчими договорами; Конвенція 1950 р., до якої, згідно ч. 2 ст. 6 ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р., має приєднатися ЄС, втім це не повинно призвести до розширення його компетенції; а також загальні принципи права ЄС, що ґрунтуються на конституційних традиціях, спільних для держав-членів, та положеннях Конвенції 1950 р. Загальні принципи права ЄС, не маючи прямої дії, слугують джерелом правил тлумачення норм у сфері захисту основоположних прав.

Ч. 2 ст. 6 ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р. підтвердила намір ЄС приєднатися до Конвенції 1950 р., враховуючи, що, по-перше, громадяни ЄС мають мати можливість оскаржити до міжнародного юрисдикційного органу дії та/або бездіяльність інституцій, органів, агенцій ЄС, їх посадових осіб так само, як вони це роблять у разі порушення їх прав державними органами та їх посадовими особами; по-друге, приєднання дозволить уникнути різного тлумачення Судом ЄС та Європейським судом з прав людини однакових норм у сфері прав людини, проте Суд ЄС вже враховує прецедентну практику ЄСПЛ при обґрунтуванні своєї правової позиції. Строки приєднання ЄС до Конвенції 1950 р. не встановлено, лише закріплено, що вона не змінить компетенції ЄС, визначеної в ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р. та Договорі про функціонування ЄС.

Відтак, ч. 1 ст. 6 ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р. стосується сьогодення, ч. 2 – характеризує прийдешнє, а ч. 3 є сполучною ланкою між сьогоденням і майбутнім [14, с. 297], покликаною зберегти значимість та юридичну силу засадничих норм щодо захисту основоположних прав, сформованих у прецедентній практиці Суду ЄС. Йдеться, передусім, про поступове виокремлення ним декількох категорій основоположних прав: громадянських прав (повага до приватного життя, свобода вираження поглядів), права на рівність (захист від статевої чи вікової дискримінації), економічних прав (право на приватну власність), а також процесуальних прав (презумпція невинуватості). Безумовно, ст. 6 ДЄС у

редакції Лісабонського договору 2007 р. демонструє гнучкий і динамічний характер системи захисту прав людини в ЄС, водночас вона покликана сприяти реалізації зусиль у зовнішній діяльності Об'єднання, спрямованих на його позиціонування як зразкової моделі системи захисту прав людини. Зрештою, ЄС є єдиною міжнародною організацією інтеграційного типу, що забезпечує захист основоположних прав людини щодо власних актів, дій чи бездіяльності.

У Протоколі № 8 щодо ч. 2 ст. 6 ДЄС про приєднання ЄС до Конвенції 1950 р., який додається до Лісабонського договору 2007 р., вказується на можливість участі ЄС у контрольних органах Конвенції 1950 р. та необхідності забезпечення правильного визначення відповідача (держав-членів та/або ЄС) під час розгляду позовів, поданих належним чином третіми країнами або індивідами проти держав-членів та/або ЄС (ст. 1 Протоколу № 8) [15]. Приєднання ЄС до Конвенції 1950 р. означатиме, що її положення формально стануть обов'язковими для ЄС в особі його інституцій, органів, агенцій та їх посадових осіб. Індивіди зможуть звертатися до Європейського суду з прав людини за захистом прав, передбачених Конвенцією 1950 р., що були порушені, зокрема, правовими актами інституцій ЄС, а також нормативно-правовими актами держав-членів, прийнятими у процесі імплементації правових актів ЄС. При цьому однією з умов прийнятності такої скарги, згідно ст. 35 Конвенції 1950 р. щодо вичерпання всіх засобів національного правового захисту, буде обов'язковим звернення до Суду ЄС за відповідним рішенням. До підписання та набуття чинності нової доопрацьованої Угоди про приєднання ЄС до Конвенції 1950 р., яка враховуватиме Висновок 2/13 Суду ЄС від 18 грудня 2014 р. щодо відповідності проекту Угоди спільним цінностям та установчим актам ЄС, індивіди можуть подавати скарги до Європейського суду з прав людини винятково на держав-членів, незважаючи на наявність рішення Суду ЄС, ухваленого в преюдиціальному порядку.

У цьому контексті привертає увагу п. 258 Висновку 2/13 Суду ЄС від 18 грудня 2014 р. щодо проекту Угоди про приєднання ЄС до Конвенції 1950 р., згідно з яким останній суперечить п. 2 ст. 6 ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р. та Протоколу № 8 до нього. Суд ЄС встановив, що Угода про приєднання ЄС до Конвенції 1950 р. може негативно вплинути на особливості та автономність права ЄС, оскільки вона не забезпечує відповідність між ст. 53 Конвенції 1950 та ст. 53 адаптованої Хартії 2007 р., не усуває ризик порушення принципу лояльного співробітництва, як загального принципу права ЄС, та не містить положень стосовно зв'язку між механізмом, передбаченим Протоколом № 16 до Конвенції 1950 р., і процедурою преюдиціального запиту, передбаченою ст. 267 Договору про функціонування ЄС; Угода про приєднання ЄС до Конвенції 1950 р. вплине на застосування ст. 344 Договору про функціонування ЄС, оскільки вона не виключає можливості виникнення спорів між державами-членами або між ними та ЄС щодо застосування Конвенції 1950 р. у межах *ratione materiae* права ЄС при розгляді заяв Європейським судом з прав людини; Угода про приєднання ЄС до Конвенції 1950 р. не врегулює функціонування механізму «співвідповідача» (*co-respondent mechanism*) та процедуру попереднього залучення Суду ЄС, що забезпечило б врахування особливостей інтеграційного об'єднання та права ЄС; Угода про приєднання ЄС до Конвенції 1950 р. не враховує особливостей права ЄС щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності ЄС у сфері Спільної зовнішньої та безпекової політики, а саме вона надає судовому органу – Європейському суду з прав людини, що не належить до інституційної системи ЄС, виключне право здійснювати судовий контроль за такими актами, діями чи бездіяльністю [16]. Згодом, після надання Судом ЄС висновку про відповідність Проекту угоди установчим договорам ЄС, вказаний акт потребуватиме одностайного схвалення Радою ЄС, згоди Європарламенту, а також ратифікації державами-членами.

Висновок. Враховуючи викладене, Ніццький договір 2001 р. зберігає історичне значення як ревізійний, унікальний міжнародний договір інтеграційного типу, що мав на меті реформування інституційної системи ЄС [17, с. 46] з огляду на перспективи його розширення. Він вніс необхідні зміни до установчих договорів, оновив їхні концептуальні основи, удосконалив правові засади регулювання функціонування ЄС та його інституцій, виконавши консолідуєчу місію та підготувавши інтеграційне об'єднання до безпрецедентно великомасштабного розширення в історії створення Об'єднаної Європи, яке зумовило всебічну внутрішню реформу ЄС та його подальшу структурну еволюцію, виписану

в Лісабонському договорі 2007 р. Хартія Європейського Союзу про основоположні права 2000 р. як політична декларація та її адаптована редакція 2007 р., наділена юридично обов'язковою силою, стали важливими чинниками розбудови європейської інтеграції [17, с. 262], становлення та розвитку унікальної системи захисту прав людини в ЄС.

Список використаних джерел:

1. Fairhurst J. *Law of the European Union* / J. Fairhurst. – 11th ed. – Harlow : Pearson Education Limited, 2016. – 872 p.
2. Проді Р. До Ніцци та після неї // Ніццький договір та розширення ЄС / За наук. ред. С. Шевчука. – К. : Логос, 2001. – 196 с.
3. Фалалєєва Л. Г. Правові аспекти становлення та розвитку виконавчих органів Європейського Союзу : Дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / Л. Г. Фалалєєва. – К. : Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, 2003. – 227 с.
4. Проценко І. М. Торгове право Німеччини: історія становлення та сучасний стан : монографія / І. М. Проценко; під наук. ред. В. Н. Денисова. – Одеса : Фенікс, 2017. – 280 с.
5. Arnall A. *The European Union and Its Court of Justice* / A. Arnall. – 2nd ed. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 780 p.
6. Hamulák O. *European Union Constitutional Law: Revealing the Complex Constitutional System of the European Union* / O. Hamulák, V. Stehlik. – 1st ed. – Olomouc : Palacky University Olomouc, 2013. – 204 p.
7. Фалалєєва Л. Г. Роль Копенгагенських критеріїв у реалізації цінностей Європейського Союзу / Л. Г. Фалалєєва // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 1. – С. 114–122.
8. Torres Perez A. *Conflict of Rights in the European Union. A Theory of Supranational Adjudication* / Aida Torres Perez. – New York : Oxford University Press, 2009. – 208 p.
9. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2007/C 303/01) // Official Journal of the European Union. – 14 December 2007. – Vol. 50. – P. 1–16.
10. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (2012/C 326/01) // Official Journal of the European Union. – 26 October 2012. – Vol. 55. – 407 p.
11. Фалалєєва Л. Г. Система захисту прав людини в інтеграційному правопорядку ЄС: еволюція підходів / Л. Г. Фалалєєва // Адвокат. – 2014. – № 9 (168). – С. 35–40.
12. Margaritis K. The Framework for Fundamental Rights Protection in Europe under the Prospect of EU Accession to ECHR / K. Margaritis // Journal of Politics and Law. – 2013. – Vol. 6, No. 1. – P. 64–79.
13. Hamulák O. Is Charter of the Fundamental Rights of the EU Taking Social Rights Seriously? / O. Hamulák // European Studies – The Review of European Law, Economics and Politics. – 2015. – Vol. 2. – P. 14–28.
14. Grabenwarter C. Fundamental Rights – The Charter and the ECHR / C. Grabenwarter, K. Pabel // The Treaty on European Union (TEU). A Commentary / ed. by H.-J. Blanke, S. Mangiameli. – Berlin, Heidelberg : Springer-Verlag, 2013. – P. 287–348.
15. The Protocol (№ 8) of the Treaty on European Union on the Accession of the Union to the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms // Official Journal of the European Union. – 26 October, 2012. – Vol. 55. – P. 373.
16. Opinion 2/13 of the Court of 18 December 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text&docid=160882&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir&occ=first&part=1&cid=160518>
17. Horspool M. *European Union Law* / M. Horspool, M. Humphreys. – 8th ed. – Oxford : Oxford University Press, 2014. – 526 p.

** Фалалєєва Людмила Григорівна – кандидат юридичних наук, доцент, докторант відділу міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.*

Стаття надійшла до редакції 28 вересня 2017 р.